

УДК 332.12

О. Каховська

СОЦІАЛЬНІСТЬ І ЇЇ МІСЦЕ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто концептуальні підходи щодо тлумачення результату соціалізації економіки. Надано експлікацію їх практичної реалізації в оцінці соціалізаційних заходів. Запропоновано концепцію виміру результату функціонування соціальної держави і власне соціалізаційних процесів у ній через категорію “соціальність”.

Ключові слова: соціалізація, результат, оцінка, підходи, реалії виміру, деструкції, концепція, соціальна держава, соціальність, перспективи.

У другій половині ХХ ст. соціалізація економіки стала однією з вимог забезпечення соціально-економічного розвитку. За цього кожна окремо взята країна потребувала специфічних механізмів щодо здійснення соціалізаційних процесів. Не стала винятком у цьому аспекті й Україна, в якій соціалізація економіки здійснюється за принципово новим невідомим раніше сценарієм інверсійного типу. Природно, що національна специфіка соціалізації економіки для свого вирішення, вимагала щоби вона стала предметом дослідження багатьох наук.

Керуючись працями відомих представників економічної і соціальної думки Заходу, вітчизняні вчені внесли посильний внесок у теорію соціалізації постсоціалістичних країн, обґрунтували засоби, форми та механізми її здійснення, проводили активний пошук переваг усупільнення та позитивів індивідуалізації у формуванні підвалин цивілізаційного життя. Досить широкий спектр цих питань віднайшов втілення у наукових працях відомих українських учених О. Амоші, В. Беседіна, І. Бондар, В. Бородюка, З. Галушки, В. Гейця, П. Гайдучького, А. Гальчинського, М. Герасимчука, В. Гришкіна, О. Грішньої, А. Гриценко, С. Дорогунцова, Н. Деєвої, Ю. Зайцева, Т. Заяць, Б. Кваснюка, С. Кирєєва, В. Коломойцева, Е. Лібанової, Л. Лісогор, І. Лукінова, В. Найдьонова, В. Новікова, О. Новікової, Л. Тимошенко, М. Чумаченка, М. Якубовського та інших. Незважаючи на значимість досліджень цих та інших вчених у формуванні підвалин держави соціального спрямування, з часом появлялося все більше і більше питань, які потребували і потребують нагального вирішення в контексті ліквідації деструктивних аспектів і забезпечення соціальної динаміки.

Як не парадоксально, але, виходячи з реалій існування за наслідками двадцятирічного здійснення соціалізаційних процесів на національних теренах масштабної бідності і суспільної дезінтеграції, постає питання про методологічну помилку у визначенні їх результату чи то спрямованості. Якщо невідома кінцева мета соціалізації економіки та індивідуума, то, беззаперечно, усі прийняті управлінські рішення не будуть мати відповідного впливу, їх результатом буде тільки ускладнення проблеми.

Мета статті – обґрунтування з конгломерату можливих результатів соціалізації трансформаційної економіки найбільш інформативного, сприймаючого та відтворюючого відповідним чином соціалізаційні заходи в аспекті забезпечення позитивної суспільної динаміки.

Соціалізація як наукова категорія є досить багатозначною і тому закономірно набуває різних значень відповідно до сфер, які досліджуються, та конкретних об'єктів, до

яких вона належить. Водночас, при всьому розмаїтті тлумачень сутності соціалізації усіх їх об'єднує теза щодо надання економічним процесам соціального змісту і вся неузгодженість підходів у подальшому полягає у описі соціального спрямування.

Так, академік НАН України А. Чухно вбачає започаткування такого вектора, коли "...панівною стає соціальна сфера, нематеріальне виробництво..." [1]. Представник кївської наукової еліти Ю. Зайцев вважає, що цей процес полягає "...у використанні основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей..." [2]. Відомий фахівець із соціалізації В. Гришкін схильний до сприйняття результату соціалізації як "...всеохопної спрямованості щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки політики відповідальності щодо взаємообумовленого функціонування і розвитку згідно з стандартами сучасної цивілізації" [3]. За позицією американського соціолога Н. Смельзера, наслідком соціалізації є "...нагромадження людьми досвіду і соціальних настанов, що відповідають їх соціальним ролям" [4]. Істинно соціалізована економіка, за ствердженням російського вченого А. Пригожина забезпечує "...достойне існування людини..." [5]. Співзвучним приведеним є тлумачення "соціалізації", надане їй відомим вченим Й. Шумпетером, за якою вона має сприйматися як "...збільшення частки державної влади і державних послуг, заходи державного контролю у сфері виробництва та розподілу, розвиток змішаних приватно-державних форм організації" [6]. Викладення матеріалу подібного змісту можна було б продовжити, але нічого нового при цьому не доповнилося б, а лише певного роду повтор приведеного.

Підводячи ризик під приведеними характеристиками мети соціалізації, є всі підстави констатувати, що вони не наближають до якоїсь межі в порозумінні кінцевого результату соціалізаційних процесів. Відомо, що будь-яка діяльність повинна бути вимірюваною. Згідно із позицією класика політичної економії А. Маршалла, її презентують "...факти, які можна спостерігати, і величини, які можна виміряти і зафіксувати..." [7].

Якщо орієнтуватися на інформацію, яку можна отримати для оцінки процесів соціалізації за запропонованими вимірниками, то її навряд чи буде достатньо для констатації торування соціального шляху. До речі, потрібно знати як й на підставі яких індикаторів необхідно кваліфікувати "домінування соціальної сфери", "використання системи знань, норм і цінностей", "забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів", "нагромадження людьми досвіду", "достойне існування людини".

Щодо збільшення частки державної влади і державних послуг, то певною мірою цю динаміку презентують щорічно при розгляді проекту Державного бюджету. За офіційними статистичними даними, соціальні видатки бюджетів наприкінці 2010 р. становили 240,6 млрд грн, що перевищувало 76,5% в структурі видатків зведеного бюджету країни й було на 36,1% більше ніж у 1991 р. [8]. Чи можна говорити про високий рівень соціалізації української економіки? Для порівняння наведено дані Світового банку станом на 1996 р., за якими питома вага соціальних видатків у консолідованому бюджеті (зведений бюджет у сукупності з позабюджетними цільовими фондами) Німеччини встановилися на рівні 68,8%. Франції – 70,1%, Швеції – 56,8%, Данії – 53,0%, США – 52,1% [9]. За більш наближеною інформацією, видатки на суто соціальні цілі в бюджеті розвинених країн коливаються у межах від 30 до 40% [10].

Як тлумачити у такому випадку національні здобутки? За простою логікою зі зростанням ВВП у будь-якій країні, і навіть за статичного рівня видатків в абсолютному вимірі, їх частка у зведеному бюджеті має зменшуватися. Стосовно українських реалій можна було б припустити подовження сценарію егалітарності на ринкові умови для утримування об'єктів соціальної сфери і надання безкоштовних послуг з освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

За нашими розрахунками, обсяги продукування ВВП у 2010 р. становили 65,9% від рівня 1990 р., а доходи зведеного бюджету тільки 33,8% [11]. За цього за роки ринково-трансформаційних перетворень кількість дошкільних закладів скоротилася на 36,3%, кількість дітей у них – на 47,6%. До того ж, з 15,6 тис. дошкільних закладів 0,9 тис. не працювали. Якщо оцінювати доступність, то у 2010 р. охоплення дітей дошкільними закладами тільки-но відновилося на рівні 1990 р. і становило 56%, але кількість дітей у закладах із розрахунку на 100 місць перевищила 112 осіб [12]. Щодо загальноосвітніх навчальних закладів, то їх кількість станом на кінець 2010 – 2011 навчального року становила 20300 і була меншою від 1990 – 1991 навчального року на 7,0%. Кількість ПТНЗ скоротилася з 1246 до 976 або на 21,7%, а контингент учнів у них на 32,6%. Суттєво звузилися і можливості отримання вищої освіти за різними освітньо-кваліфікаційними характеристиками, оскільки за рахунок коштів державного бюджету у 2010 р. було прийнято тільки 41,7% студентів і ще 5,6% за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Подібна динаміка характерна і для системи охорони здоров'я, оскільки кількість медичних закладів впродовж 1990 – 2010 рр. зменшилася на 1,1 тис., а лікарняних ліжок на 271 тис. [13]. За таких змін тільки у 2010 р. із потребуючих медичної допомоги 97,5% не отримали її через високу вартість ліків, 80,5% не змогли відвідати лікаря з цієї ж причини [14].

Якщо установи соціальної інфраструктури у кількісному вимірі зменшувалися, а бюджетні видатки спрямовуються саме на їх фінансування, то чому і за рахунок чого зростали соціальні видатки загалом? Справа у тому, що видатки, безпосередньо спрямовані на потенціал підтримки людини, тобто на соціальний захист і соціальне забезпечення, за питомою вагою у ВВП становили 9,5% у 2010 р. і більше ніж удвічі перевищували їх рівень у 1991 р. Але ж відомо, що обсяги і частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення зростає винятково у випадку нарощування масштабів бідності і посилення необхідності надання їм допомог за різними формами.

Можна привести на підтвердження цього факту ще декілька статистичних даних. Станом на кінець 2010 р. номінальна середня місячна заробітна плата найманих працівників за абсолютним значенням становила тільки 96,0% від рівня 1990 р. Щоб зрозуміти цю втрату для зміни рівня життя треба зіслатися на факт того, що середня заробітна плата працівника в Україні наприкінці 80-х рр. була меншою за ПКС майже у 3 – 5 разів від працюючого у США [15, 16]. Співвідношення між доходами населення було таким, що середньомісячна номінальна заробітна плата 12 українських інженерів не перевищувала однієї зарплати прибиральниці у США [17]. Як наслідок доходної рецесії на початок 2010 р. середньостатистичне українське домогосподарство витратило на продовольчі товари 57,6%, тоді як у 1990 р. з бюджету сім'ї на продукти харчування витрачалося тільки 32,8% сукупного доходу [18]. За стандартом структури раціонального споживання витрати на продукти харчування не повинні перевищувати 30% сукупних доходів домогосподарства [19].

За всіма ознаками в Україні здійснюється не соціалізація економіки, а щось протилежне, зовсім не зорієнтоване на інтереси переважної частини населення. Більше того, за всіма оцінковими критеріями соціалізації, здійснюване в країні суперечить суті соціальної держави. За висновком фахівців з економічної безпеки держави, "...соціальна політика із засобу зменшення соціальної напруги перетворилася на один із суттєвих чинників її посилення" [20].

Приведена статистика у сукупності з даними щодо структури бюджету порушують питання відносно парадигми оціночної методології. Потрібно усвідомлювати, що результат соціалізації і взагалі соціальний вимір має підпорядковуватися іншій концепції.

Ми підтримуємо позицію американського вченого М. Форстера, що "...найуживанішим мірилом ...має бути лише один вимір – кількість або відсоток людей, які перебувають поза всяким стандартом" [21].

Наукове вмотивування запропонованого мірила потребувало його ув'язки з характеристикою результату функціонування соціальної держави. На нашу думку, найбільш корельовано з ним виступає таке поняття, як соціальність.

Соціальність – це одночасно як процес, так і результат об'єктивованих гетерогенних відносин, що виникають між людьми у ході діяльного спілкування, незалежно від волі й свідомості, і спрямовані на зменшення неприйнятної асиметрії у їх доходах. Соціальність не є безпосереднім "благам усупільнення" і показником добробуту чи то рівня життя. Вона є умовою включення індивідів у процеси самозабезпечення добробуту через пом'якшення суперечностей розподілу сумісно створеного доходу.

Оцінка диференціації населення за рівнем грошових доходів здійснюється на підставі розподілу населення на децилі (квартилі, квінтилі). Загальною вимогою для всіх країн, які обрали соціально зорієнтований шлях, за умови достатності грошових доходів для підтримання рівня життя за зразками мінімальних цивілізаційних стандартів найменш забезпеченої частини населення, розрив між доходами 10% найбільш багатих прошарків населення і 10% найбільш бідних не може перевищувати 8 разів [22], а за твердженням інших – 10 разів [23].

Розрахунки, проведені нами на базі офіційної статистики, дозволяють стверджувати, що реально середньодушовий дохід у вищій децильній групі порівняно з аналогічним показником нижчої децильної групи був у 2000 р. за нашими розрахунками вищим у 627,5 раза, у 2009 р. – у 1093,0 раза, а у 2010 р. вже у 1191 раза [24]. Виокремлений результат, засвідчуючи несправедливу розбіжність за доходами, супроводжується соціальним напруженням, зменшенням попиту на товари вітчизняного виробництва, прямим порушенням базових прав людини. І боротися потрібно не просто з бідністю чи то шукати шляхи до соціальної інтеграції, а зменшувати доходну і майнову нерівність до цивілізаційних норм.

Висновки

Отже, результатом соціалізації економіки має бути така характеристика, як соціальність, зміст якої полягає в об'єктивованих гетерогенних відношеннях, виникаючих між людьми в процесі діяльного спілкування незалежно від волі й свідомості і спрямованих на зменшення або усунення неприйнятної асиметрії у їх доходах. Констатуємо соціальне у здійсненні соціалізаційних процесів, ми тим самим унормовуємо шлях цивілізаційного поступу для країни і пригальмовуємо наростання бідності та соціальне відторгнення значної маси населення. Але в цьому контексті постає

нагальна потреба більш ґрунтовного дослідження соціальної нерівності і його відтворення у статистичній звітності.

Література

1. Чухно А. Становлення еволюційної парадигми економічної політики [Текст] / А. Чухно. — К. : НДФІ при Мінфіні України, 2007. — 712 с.
2. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика [Текст] : монографія / Ю. К. Зайцев. — К. : КНЕУ, 2002. — 188 с.
3. Гришкін В. О. Соціалізація економіки як реальність сучасного загальноцивілізаційного розвитку / В. О. Гришкін // Актуальні проблеми економіки [Текст] : зб. наук. пр. — Т. 10. — Дніпропетровськ : Навчальна книга, 2001. — С. 27—38.
4. Смелзер Н. Социология [Текст] : учебник / Н. Смелзер. — М. : Феникс, 1994. — 688 с.
5. Пригожин А. И. Перестройка: переходные процессы и механизмы [Текст] / А. И. Пригожин. — М. : Наука, 1990. — 158 с.
6. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия [Текст] / Й. Шумпетер ; пер. с англ. — М. : Экономика, 1995. — 540 с.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки [Текст] : в 3 т. Т. 1 / А. Маршалл ; пер. с англ. — М. : Изд. группа "Прогресс", 1993. — 415 с.
8. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. From Plan to Market [Text] : World Development Report / World Bank. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1996. — P. 196, 197; 208—211; 214, 215.
10. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / Л. О. Миргородська. — К. : ЦУЛ, 2008. — 320 с.
11. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само.
15. Меншиков С. Советская экономика: катастрофа или катарсис? [Текст] / С. Меншиков. — М. : Интер-Версо, 1990. — 400 с.
16. Никитин С. Бикфордов шнур / С. Никитин, С. Гельвановский // Советская культура [Текст]. — 1989. — 2 март.
17. Найшуль В. А. Проблема создания рынка в СССР / В. А. Найшуль // Постигание: Социология. Социальная политика. Экономическая реформа [Текст] / ред. сост.: Ф. М. Бродкин, Л. Я. Косалс, Р. В. Рывкина. — М. : Прогресс, 1989. — С. 441—454.
18. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
19. Удогова Л. Ф. Соціальна статистика [Текст] : підручник / Л. Ф. Удогова. — К. : КНЕУ, 2002. — 376 с.
20. Україна в 2005 – 2009 рр.: Стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] : монографія / Ю. Г. Рубан, Н. В. Грицяк, В. Є. Воронін [та ін.] ; за ред. Ю. Г. Рубана. — К. : Друк ПП "Санспарель", 2009. — Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/Zel_book/index.htm.
21. Forster M. Comparing Poverty in 13 OECD Countries: Traditional and Synthetic Approaches LIS Working Paper [Text] / M. Forster. — N.-Y. : [s. n.], 1993. — 342 p.

22. Національна економіка [Текст] : підручник / за ред. П. В. Круша. — К. : Каравелла ; Піча Ю. В., 2008. — 416 с.

23. Гусаров Ю. В. Управление: динамика неравновесности [Текст] / Ю. В. Гусаров. — М. : ЗАО "Изд-во "Экономика", 2003. — 382 с.

24. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

О. Kakhovska

SOCIALITY AND ITS PLACE IN THE SOCIALIZATION OF ECONOMICS

Conceptual approaches to the interpretation of the result of socialization of the economics are considered, the explication of their practical application in evaluation of socialization actions is given. The concept of performance measuring of a social state and proper socialization processes in it through the category of "sociality" is offered.

Key words: socialization, result, evaluation, approaches, measuring realities, destructions, concept, social state, sociality, perspectives.